

יונים מעל חומת הנוסטלגיה

הרצל חקק

בן ציון יהושע, יונים מעל החומה,

הוצאת צבעונים, תשע"ה, 232 עמ'.

ספר חדש לבן ציון יהושע, קובץ סיפורים ירושלמיים, 'יונים מעל החומה' – והתחושה היא שכל קובץ שלו מצטרף לסאגה רב דורית, לאנתולוגיה אישית שבונה נדבך על נדבך סיפור חיים שנמתח בין גולה לגאולה, בין מחוזות חייו בדרך ארץ המשי, לבין קרקע גידולו בירושלים.

מאז ספרו הראשון 'עיר באופק' נשבינו בקסמי ספריו שתיארו לנו היסטוריה ספרותית מיוחדת, שכל כולה ארומה צבעונית וחושנית. כך בלענו בשקיקה את הספר 'פורצי גדר', נגענו בירושלים הממגנטת בקובץ הסיפורים 'תה אנגלי בירושלים', הלכנו שבי אחר האוטוביוגרפיה הספרותית שלו 'שתיקת התרנגול', שהייתה מרקחת של מציאות ובדיה, וכמובן – לא שכחנו את 'מילואים בשדות האורז'. בספריו של בן ציון יהושע אנו נסחפים אחר תהליכים נסתרים מעבר לעלילה. כך קראנו מרותקים את פניה הגנוזים של ירושלים המשיחית ב'עיר באופק' וב'שתיקת התרנגול' היינו עדים לדמדומים החברתיים והתהליכים המשיחיים, שאפיינו את היישוב בשנות החמישים.

בסיפוריו של בן ציון יהושע אנו מגלים פנים רב גוניים של הסיפור הישראלי, של הדיוקן היהודי שמלווה את חייו לאורך שנות גלותו. בסיפוריו של בן ציון יהושע אנו נחשפים לדמויות מרתקות, ומתברר שבהיסטוריה יש לא רק מנצחים אלא גם מנוצחים: לכל דמות השבר האישי שלה. סיפורי החיים שמצייר בן ציון יהושע, לעתים תוך ריכוך הכאב באמצעות קטעי הווי ורגעים של משובה והומור – הכול מוביל במכחול דק ועדין אל עמק הבכא, אל נתיב הכישלון.

סיפורים רבים מציירים כישלון משפחתי, כישלון אנושי, ובעצם כישלון לאומי. מה פלא שסיפוריו של בן ציון יהושע עוטפים אותנו באווירה של סוד וחלומות גאולה. סיפוריו רוויים בניסיון לחפש נחמה במיסטיקה, באוטופיות של ישועה על טבעית, באמונות תפלות של שדים ומזיקים, והכאב רב: דבר לא מצליח להושיע את הגיבורים. כשבן ציון יהושע כותב, הוא חי את האווירה של אותם ימים, את אביזרי התקופה, את המאכלים, את המנהגים. כך כאשר הוא מתאר ריב בין אבי המשפחה לאם, הוא כותב: 'פניו היו אדומים כמו הבורשט של זלדה השכנה'. הדימויים שאובים מעולם הבית: חלב, בורשט. מצרכי יסוד פשוטים. אלה רכיבי המטפוריקה בעולם המבוע של הילד.

חלק מן התמונות קשורות לעולם הנוף הירושלמי, לגוונים המיוחדים של הסביבה הירושלמית הדימויים הירושלמיים: 'איש מאתנו לא יכול היה לעצור בעד הזמן הדוהר. היינו כמו מכונית שאיבדה את הבלמים בכביש שבע האחיות'. עולמו של הילד ב'שתיקת התרנגול' חושף מסלול שנוסק לגבהים, ואנו חשים את רעד הנפילה: 'הרגשתי כמו עפיפון שאיבד את החוט בסערה והוא נסחף אל יעד בלתי ידוע'.

סיפוריו של בן ציון יהושע סוחפים אותנו למציאות טעונה מאד, צומת של מתחים, ומעל הכול: ניגוד קורע לב בין עולם של ילדות, שהולך וקורס, לבין עולם של חומרנות ואנוכיות חסרת רגישות, שהולך וכובש את מקומו של העולם הישן. עולם קר וציני מנצח את עולם המסורת, התמימות, הערכים. ברומנים שלו יודע בן ציון יהושע לקשור חוטים מכושפים בין לב הקהילה היהודית בגולה לבין הנהירה למולדת העתיקה. נפתלנו כך בסיפור סבוך, שנפרש לפנינו ברומן 'פורצי גדר' וראינו זאת גם בספר 'מילואים בשדות האורז'. כל הסופות האלה מנשבות גם בקובץ הסיפורים החדש 'יונים מעל החומה' שבו יודע בן ציון יהושע להתעלות מעל האווירה המכושפת ועומק היגון, ואנו חשים לרגע נינוחים במבט מרוחק משהו, בפרספקטיבה, שיש בה גם הומור עצמי, אירוניה, שילוב של דמע ובת צחוק, ומעל לכול יש כאן ניסיון להבין ברגעים של חכמת חיים מרוחקת את ההווה הכאובה ששבתה את חייו. יהושע יודע לטלטל את גיבוריו במבוכים אפלים של חוויות מרעישות, חזיונות בלהה, גלגולי נשמות מעוררי צמרמורת. העלילות רחוקות מימי החול הרגילים ומן המקומות המוכרים - וכל כולן מעשה מרקחת של צבעים, טעמים וריחות, שילוב מטורף. תמצאו כאן בליל של אגדה ומציאות, כשפים, מיסטיקה, אהבות ושנאות, יצרים פרועים ורומנטיקה, תככים ומזימות. אנו מוצאים ב'יונים מעל החומה' גיבורים מעולם אחר, דמויות מעולם הקודש במאבקם בעולם המשתנה, במסלולים של חיי חול המעמידים אותם בניסיונות קשים. כך בסיפור "תשבץ ירושלמי" סיפורו של האברך שמשון, בליל הכלולות הראשון.

בן ציון יהושע, צילמה תפארת חקק

עולם הקודש שלו מתנגש בעולם היצרים. כאן נכנס סיפורה של הכלה, שחיכתה כל הלילה ומבוקשה לא התגשם. היא מספרת לחברותיה: הלוואי שהייתי מתה ולא מתחתנת. שכבתי עירומה כל הלילה וציפיתי שהציפור תבוא לקן. הדמויות הנשיות של בן ציון יהושע נראות כלקוחות ממחוזות רחוקים ואקזוטיים. כך אמיליה בסיפורו "הניצוץ הקדוש של אמיליה". הסיפור דוהר בין מחוזות מושכי לב. הנה המכונת של אמיליה מתנשפת בעליות שבין סלמנקה שבספרד לעיירה בלמונטה שבמחוז קסטלו ברנקו בפורטוגל. יש כאן מפגש בין פרופסור מירושלים לעלמה מבלמונטה, ואנו נקלעים לסבך היסטורי. משפחות שקיבלו את הנצרות, שנטשו את יהדותם, ולשיבה לימים רחוקים. סיפורם של האנוסים מקבל פנים מוחשיות, והקשר שנטווה בין השניים חושף לפנינו את סיפורם של צאצאי מגורשים מספרד.

בן ציון יהושע יודע תמיד לרפד הכול בתיאורים של הווי ומאכלים: לעת ערב הגענו לבלמונטה. לאחר מנוחה קצרה יצאנו לשוטט בסמטאותיה. נכנסנו למסעדת קזה דה קאסטלו והזמנו סרדינים טריים מתובלים וצלויים במחבת ברזל, וריחם וטעמם גירו את בלוטות הריר. לצדם של הדגים הצלויים הונחה לחמנייה חמה, שזה עתה רדו מן התנור. לגמנו כוסיות יין לבן מיקב מקומי שהוגשו בקנקן חרסינה, והעולם נראה ורוד ומבטיח (עמוד 24). המעטפת הצבעונית מציירת לנו רקע שקט ורגוע, לקראת הסערה שתבוא. החורבן שייחשף בהמשך מוביל אותנו למעמקי ההיסטוריה, לטרגדיה היהודית. קטעי הסיום של הסיפור נמצא קטע מרגש (עמוד 27): הסתכלתי סביבי ולא מצאתי נפש יהודית אחת. פניתי מזרחה אל השמש העולה, ובקול נרגש אמרתי 'אל מלא רחמים' לנשמתו של סבי הקדמון ולאחריו 'יתגדל ויתקדש שמה רבא'. אמיליה אמרה 'אמן' במקום ובזמן. שתיקה נפלה בינינו. שנינו דמענו, ועד מהרה בכינו כילדים נטושים. אמיליה נצמדה אליי ואני עטפתי אותה בזרועותיי ואמרתי בקול חנוק: 'אמיליה, את נוסעת איתי לירושלים?'. השיבה לירושלים היא מוטיב חזק בסיפוריו, וכך תיאורי הווי בחיי ירושלים, חתונה, אהבות, מוות. הנה, למשל, הסיפור "השדכן הספניולי", שמשיב אלינו ניחוחות מאותה קהילה של עולי ספרד ודוברי לדינו: רק למחרת, בשעת צהריים, חזר הדיליז'אנס שלנו מקולוניה מוצא ובו ריינה הכלה, חכם אליהו מיוחס ורעייתו הרבנית שרינה ועבדכם הנאמן. כסיי מלאים בדמי המוהר ובדמי השידוך. רק אז נערכה החופה בצנעה ובלי כיבוד בבית הכנסת של הגביר שלמה מוסיוף (עמ' 157). מדוע הכול נעשה בצנעה, מה נרקם בקשר בין המשפחות, בסיפור דמי המוהר, הכול מצויר בצבעים עזים בסיפורו של בן ציון יהושע.

גם עלילות שנטוות בחיי היהודים בגולה, סופן שהן מתחברות לחיים בישראל, מחוז ההבטחה. הנה הנובלה המרתקת שלו שמספרת גלגולי חיים יהודיים באודסה בצורה מסעירה, והנה העלילה מסתיימת בתפילת מניין ובמילים (עמוד 230): 'הגווייה הזעירה הובאה לקבר ישראל בחלקת הילדים של בית העלמין היהודי באודסה. שוטרי אודסה היהודים הערימו תלולית עפר על הקבר הקטן, הניחו את זרי הפרחים והצדיעו. איש החברה קדישא הציב לוח עץ קטן ועליו נכתב: 'פה נטמנה בת ירושלים'...

גיבוריו של בן-ציון יהושע אף שיוצאים הם אל מחוזות מרוחקים בעולם, תמיד נתנה אחר הקשר הנפשי שלהם לצופן היהודי, הקשר למולדת הנפשית שלהם. אנו כקוראים עוקבים בשקיקה אחר השינויים העוברים בנפשם לכל אורך ההרפתקאות המופלאות – ותמיד נרגיש בכוח העל של היוצר, אותו מספר-על, הדואג להשיב בנים לגבולם. הם חוזרים לנקודת המוצא של הווייתם, מוצאים את שורש קיומם – ובמקרים רבים שבים אל עירם או מתרסקים במתח הקשה הזה בין חלום לבין הגשמה. ואם אכן אנו זוכים לנחמה, אנו רואים את היונים מעל החומה, זוכים לראות יונים השבות אל מחוז חייהן, וגיבורים המבקשים כמוהן את מרכז הכיסופים, את חבל הטבור של ישותם, את ירושלים.

